

NAGRADA IN KAZEN V DEVTERONOMIJU

DR. JOŽE KRAŠOVEC, LJUBLJANA

Devteronomij je edinstven dokument hebrejske teologije in religioznosti. Prva značilnost je v tem, da velja kot oporoka največjega preroka Mojzesa, ki je posrednik postave; na koncu je rečeno: »In ni vstal več prerok v Izraelu enak Mojzesu, s katerim je bil Gospod občeval od obličja do obličja« (34,10). Mojzes v ganljivem osebnem nagovoru svojemu ljudstvu predoči vse temeljne značilnosti hebrejske teologije in religioznosti. Izhodišče je izrazito teološko, kajti osnovni poudarek velja Jahveju, ki je edini Bog, sveto in duhovno Bitje. Iz čiste ljubezni je izvolil Izraela izmed vseh narodov kot posebno lastnino (4,20.37; 7,6; 10,15; 14,2; 26,18), ga rešil egiptovske sužnosti, vodil skozi puščavo v obljubljeno deželo in mu izročil postavo, ki je vir življenja. Cilj Izraelove izvolitve je njegova dobrobit, ki pa predpostavlja nedeljeno zvestobo in ljubezen do Jahveja, odločno zavračanje tujih bogov, dobrohotnost do človeka, bližnjega in tujca.

V Devteronomiju se prepletajo vse značilne vrste pričevanja o Jahvejevem delovanju v Izraelovi zgodovini in o obveznostih zaveznega ljudstva: zgodovinsko, preroško, pravno, modrostno. Vse te vrste pa služijo vzgojnemu (parenetičnemu) namenu. Nagovor k osebni, nedeljeni zvestobi in ljubezni do Jahveja je konstanten in vedno sklene z obljubo sadov življenja in raznovrstnih drugih dobrin. Težišče ni na kazni, temveč na obljubi dobrin, tj. na pozitivni strani povračila. Da bi bil nagovor čim bolj učinkovit, pa se pisatelj dotika tudi primerov kazni v preteklosti. Poslužuje se tudi načela, da nezvestoba ne more roditi drugo, kakor nesrečo. V zvestobi do Jahveja in njegove postave se odločata življenje in smrt. Ta alternativa dobi takšen poudarek, da bolj, kakor v kateri koli drugi knjigi pride do veljave besedišče antiteze blagoslov/prokletstvo. Predvsem ta skrajna radikalizacija povračila v osebnem nagovoru pokaže, da se pisatelj ne opira samo na zgodovinsko in pravno, temveč tudi na preroško in modrostno izročilo. Zgodovina in modrost sta dosegla popolno, organsko soglasje, ko je zgodovina dobila značaj »filozofije zgodovine« v luči božje previdnosti in človekovega odziva na njegovo postavo v najširšem pomenu besede¹. V luči »filozofije zgodovine« postane razumljivo mesto in pomen

¹ Na modrostne značilnosti Devteronomija z večjim ali manjšim poudarkom opozorjajo M. Weinfeld, »The Source of the Idea of Reward in Deuteronomy« (hebrejsko), *Tarbiz* 30 *(1960–61) 8–15 + I – II; isti, »The Origine of the Humanism in Deuteronomy«, *JBL* 80 (1961) 241–47; isti, »Deuteronomy – The Present State of Inquiry«, *JBL* 86 (1967) 249–62; isti, *Deuteronomy and the Deuteronomistic School* (Oxford: Clarendon Press, 1972); J. Malfroy, »Sagesse et Loi dans le Deutéronome. Études«, *VT* 15 (1965) 49–55; J. R. Boston, »The Wisdom Influence upon the Song of Moses«, *JBL* 87 (1968) 198–202; J.G. Gammie, »The Theology of Retribution in the Book of Deuteronomy«, *CBQ* 32 (1970) 1–12; D J. McCarthy, *Treaty and Covenant* (AB 21A; Rome: Biblical Institute Press, 1981) 157–205. Za problem avtorstva, druga temeljna vprašanja Devteronomija in za bibliografijo gl. predvsem S. R. Driver, *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy*

retribucije v Devteronomiju: razmerje med pozitivnim in negativnim vidikom retribucije, med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo, itd².

V starejši pripovedni literaturi in prerokih je zelo močno zastopana tema o kazni za človeške zablode vseh vrst, le redko pa je govor o nagradi za velike kreposti v razmerju do Boga in človeka. Devteronomij prvi premaga enostransko aplikacijo povračilnega načela in uravnoteženo poudarja oba vidika povračila. Spodbudo za zvesto izpolnjevanje Gospodove postave utemeljuje z obljubo življenja, številnega potomstva in drugih bogatih zemaljskih dobrin³. Poziv k zvestobi tako konstantno prehaja v zagotovilo nagrade, da se skozi vso knjigo ponavlja členična *l'ma'an* in slogovno podobno oblikovane izjave o nagradi. Prenos težišča na pozitivni vidik povračila seveda ne pomeni omiljenja negativnega vidika. Ravno nasprotno; šele v luči čudovitih sadov zvestobe postanejo očitne grozovite posledice odpada: namesto življenja uničenje, namesto blagoslova prekletstvo.

1. Nagrada za poslušnost

Po zgodovinskem uvodu (1,1–6) Devteronomij podaja prvi Mojzesov govor (1,6 – 4,40), ki sestoji iz dveh različnih delov, zgodovinske retrospektive (1,6 – 3,29) in spodbujanje Izraela (4,1–40). Zgodovinski del je oris zgodovine Izraelovih rodov od obdobja, ko so po Gospodovi odločitvi odrinili od gore Horeb do osvojitve obljubljenе dežele vzhodno od Jordana. Teološki nauk tega zgodovinskega orisa je najbolj jasno izražen v Mojzesovem vzkliku: »... Kateri bog je v nebesih ali na zemlji, ki bi zvršil taka dela in tako junaska dejanja kakor ti?« (3,24). Ker pretekla zgodovina velja kot dokaz neprimerljive božje moči, obenem pa sodbe in milosti do izvoljenega ljudstva, predstavlja sijajno izhodišče za pogled v prihodnost. Izraelovo prihodnost si je mogoče misliti le v življenjski povezavi z njegovim Bogom. V drugem delu govora Mojzes z izrednim poudarkom ljudstvu polaga na srce, naj v obljubljeni deželi izpolnjuje Gospodovo postavo, da bo živelo in imelo obstoj. Tako na začetku kakor na koncu pride do veljave pozitivni vidik povračilnega načela. V 4,1–2 beremo: »Sedaj pa, Izrael, poslušaj postave in naredbe, katere vas učim spolnjevati, da ostanete pri življenju in pridete v posest dežele (*l'ma'an tihyū ūbā 'tem wīrištem 'et-hā'āreš*), ki vam jo daje Gospod, Bog vaših očetov! Nič ne dodajajte besedi, ki vam jo zapovedujem, in nič ji ne odjemljite, da spolnite zapovedi Gospoda, svojega Boga, ki vam jih zapovedujem!« Vrstici 4,39–40 se glasita podobno: »Spoznaj torej danes in si vtisni v srce: Gospod je Bog zgoraj v nebesih in spodaj na zemlji, drugega ni! Spolnjuh njegove postave in zapovedi, ki ti jih danes zapovedujem, da bo dobro tebi in za teboj

(ICC; Edinburgh: T. & T. Clark, 1895; 3. izd. 1973); C. Steuernagel, *Das Deuteronomium* (HK I 3,1; 2. izd.; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1923); P. Buis – J. Leclercq, *Le Deutéronome* (SBI; Paris: J. Gabalda, 1963); G. von Rad, *Das fünfte Buch Mose. Deuteronomium* (ATD 8; 2. izd.; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968); P.C. Eerdmans, 1976); A.D.H. Mayes, *Deuteronomy* (NCBC; London: Marshall, Morgan & Scott, 1979); G. Braulik, *Deuteronomium 1–16,17* (NEB; Würzburg: Echter Verlag, 1986).

² Vprašanje retribucije v Devteronomiju bolj ali manj izčrpno obravnavajo M. Weinfeld, *Tarbiz* 30 (1960–61) 8–15 + I–II; isti, *Deuteronomy and Deuteronomic School*, 307–19; »The Doctrine of Reward«; J. G. Plöger, *Literarkritische, formgeschichtliche und stilkritische Untersuchungen zum Deuteronomium* (BBB 26; Bonn: P. Hanstein, 1967) 196–213; »Vergeltung im DT«; J. G. Gammie, *CBQ* 32 (1970) 1–12. Navedeni avtorji mesto in pomen retribucije obravnavajo zelo na splošno, brez poskusa načrtné analize in teološke valorizacije. J. G. Plöger proti K. Kochu brani tradicionalni pomen besede »povračilo«.

³ Prim. E. Würthwein, »Der Vergeltungsglaube im Alten Testament«, *ThWNT* IV (izd. G. Kittel; Stuttgart: W. Kohlhammer, 1939) 715.

tvojim sinovom in da boš dolgo živel v deželi (*'ašer yiṭab l'kā ūl'ḅānēkā 'aḥarēkā ūl'm'an ta'arik yāmim 'al-hā'adāmāh*), ki ti jo Gospod, tvoj Bog, daje za vselej!«

Poglavja 1 – 4 bi lahko označili kot aktualizacijo odrešenjske zgodovine in zaveze z Jahvejem. Še bolj to velja za drugi veliki oddelek, poglavja 5 – 11. Mojzes nastopa v vlogi pridigarja, ki neposredno nagovarja svoje ljudstvo in z različnimi zgodovinskimi temami utemeljuje spodbudo k pokorščini zavezi in postavi. Oddelek je tematsko in literarno zelo enoten; v bistvu razvija prvo zapoved dekaloga. Govornik z izrednim žarom ljudstvo vabi predvsem k ljubezni do svojega Boga in k poslušnosti do njegove postave; na ta način ga pripravlja za sprejem zakonov, ki so podani v poglavjih 12 – 26. Podobno kakor se ponavlja poziv k ljubezni in poslušnosti, se ponavlja tudi obljuba nagrade za ljubezen in poslušnost ter kazni za sovraštvo in neposlušnost, vse v neposrednem nagovoru v 2. osebi ednine ali množine.

V znamenitem povračilnem obrazcu 5,9–10 v drugem delu beremo, da Gospod izkazuje dobroto tisočem tistih, ki ga ljubijo in izpolnjujejo njegove zapovedi. V 7,9–10 se povračilni obrazec ponovi s to razliko, da je na prvem mestu pozitivni vidik povračila in pride do veljave tudi tema zaveze: »Vedi torej, da je Gospod, tvoj Bog, Bog, zvesti Bog, ki ohranja zavezo in dobroto tistim, ki ga ljubijo in izpolnjujejo njegove zapovedi, do tisoč rodov...«. Zanimiva je primerjava zapovedi glede staršev v 2 Mz 10,12 in 5 Mk 5,16. V 2 Mz 20,12 beremo: »Spoštuj očeta in mater, da bodo dolgi tvoji dnevi v deželi (*l'ma'an ya 'arikun yāmēkā 'al hā'adāmāh*), ki ti jo daje Gospod, tvoj Bog!« 5 Mz 5,16 pa prinaša nekoliko daljšo motivacijo zapovedi: »Spoštuj očeta in mater, kakor ti je Gospod, tvoj Bog, zapovedal, da bodo dolgi tvoji dnevi in ti bo dobro v deželi (*l'ma'an ya 'arikun yāmēkā ūl'ma'an yiṭab lāk 'al hā'adāmāh*), ki ti jo daje Gospod, tvoj Bog!«

V 5,29 govornik vzklika: »O, da bi imeli tako srce, da bi se me bali in spolnjevali vse moje zapovedi vse dni, da bi bilo dobro (*l'ma'an yiṭab*) njim in njihovim otrokom vekomaj!« V 5,33 nagovarja: »Hodite povsem po potu, ki vam ga je Gospod, vaš Bog, zapovedal, da boste živeli in vam bo dobro in boste podaljšali dneve v deželi, ki jo boste podedovali (*l'ma'an tiḥyūn w'ṭōb lākem w'ha'arakem yāmim bā'āreš 'ašer tirāšūn*)!« Takšne in zelo podobne motivacije spodbujanja k zvestemu spolnjevanju Gospodovih zapovedi se ponovijo še v 6,2–3.18.24–25; 8,1; 10,12–13; 11,8–9.21. Precej drugače pa je v 7,12–15; 11,14–15.23–25. V 7,12–15 govornik obljublja božjo zvestobo zavezi, blagoslov in sadove blagoslova od sadov lastnega telesa vse do varstva pred egiptovskimi nadlogami. V 11,14–15 zagotavlja obilico dežja, trave na polju in hrane do sitega. V 11,22–24 pa za primer spolnjevanja zapovedi in ljubezni do svojega Boga zagotavlja, da bo Gospod pred Izraelci pregnal vse narode, jim dal veliko ozemlje od puščave do Libanona in od Evfrata do Sredozemskega morja, nad vso deželjo pa poslal grozo in strah pred njimi.

V 6,24–25 zasluži pozornost beseda *š'dāqāh*, ki jo običajno prevajamo s pojmom »pravičnost«. V teh dveh vrsticah je podan namen zakonov: »Zato nam je Gospod zapovedal, naj spolnjujemo vse te zakone v strahu pred Gospodom, svojim Bogom, da nam bo vedno dobro in da nas ohrani pri življenju (*l'ṭōb lānū kol-hayyāmim l'hayyōtēnū*), kakor ta dan. In pravičnost bo za nas (*ūš'dāqāh tiḥyeh lānū*), če bomo vestno spolnjevali vse te zapovedi pred Gospodom, svojim Bogom, kakor nam je zapovedal«. Podoben primer imamo v 24,13, drugod pa v 1 Mz 15,6 in Ps 106,31. V 5 Mz 24,13 pisatelj naroča, da je treba ubogemu vrniti zastavo za posojilo vsaj do sončnega zahoda: »Vsekakor mu vrni zastavo ob sončnem zahodu, da leže spat s svojim plaščem in te blagoslovi; in zate bo pravičnost (*ūl'kā tiḥyeh š'dāqāh*) pred Gospodom, tvojim Bogom«. V slovitem besedilu 1 Mz 15,6 (prim. Rim 4,3; Gal 3,6; Jak 2,23) je rečeno o Abrahamu: *w'he'emtn bayhwh wayyahš'behā lō š'dāqāh* – »In veroval je Gospodu in ta mu je to štel kot pravičnost«. Podobno je v Ps 106,31 rečeno o Pinhasu v zvezi s poročilom o sodbi

nad odpadnikom od jahvizma: »In to se mu je štelo v pravičnost (*wattēhāseb lō lišdāqāh*) iz roda v rod na veke«.

Vsem štirim primerom je skupno, da je pravilno človekovo postopanje v razmerju do božje obljube oz. zahteve deležno priznanja. Gre tu zgolj za priznanje pravičnosti ali za kaj več? Sobesedilo vsekakor govori v prid sklepa, da v teh primerih beseda *šdāqāh* ne označuje toliko človeško pravičnost kot božjo nagrado, ali pa povezuje oboje. Znano je, da *šdāqāh*/*sedeq* velikokrat označuje božjo zvestobo, dobroto in odrešenje⁴. Ker je v 5 Mz 6,24–25 in 24,13 govor o nagradi za ravnanje po Gospodovi postavi, se zdi najbolj verjetno, da *šdāqāh* pomeni ta ali božji dar, ali vsaj na splošno »dobro, blagoslov«. V 1 Mz 15,6 vera pomeni izpolnitev pogoja za uresničitev obljube o zarodu brez števila, zato izjava, da je Gospod vero Abrahamu štel kot pravičnost, bolj verjetno predstavlja zagotovilo, da se bodo obljube uresničile, kakor priznanje kreposti; skratka, Abrahamu se vera šteje v dobro. Podoben pomen smemo domnevati tudi v Ps 106,31⁵.

Poglavja 12 – 26 so revidirana in razširjena izdaja »Knjige zaveze« 2 Mz 20,22 – 23,33 in sorodnih zakonov v 2 Mz 13,3–16; 34,10–26⁶. Razlika med obema izdajama je predvsem v tem, da so v prvi zakoni razglašeni kot takšni, v Devteronomiju pa služijo vzgojnemu namenu; Devteronomij jih je razširil v opominjajoče in vzpodbudne razlage. Ker je didaktični namen značilen tako za poglavja 5 – 11 kakor za poglavja 12 – 26, med oddelkoma obstaja temeljna podobnost; oddelek 5 – 11 je uvod v oddelek 12 – 26. Podobnost med oddelkoma med drugim dokazujejo izjave glede povračila. Zagotavljanje nagrade za poslušnost se pojavi v 12,25,28; 14,29; 15,4.6.10.18; 16,20; 17,20; 19,13; 22,7; 23,21; 24,19; 25,15.

V določbah glede klanja in uživanja mesa v 12,20–28 (prim. 12,15–16) govornik prepoveduje uživanje krvi z dvakratno utemeljitvijo v orsticah 25 in 28: *l^ema'an yīṭab l^ekā ūl^ebānēkā 'aḥarēka* – »da bo dobro tebi in za teboj tvojim otrokom«. Ko v 14,22–29 naroča izločanje desetine letnega pridelka v korist levita, tujca, sirote in vdove, sklene: »...da te blagoslovi Gospod (*l^ema'an y^bārekkā*) Gospod, tvoj Bog, pri vsem delu tvojih rok, ki ga boš opravljal« (v. 29). Motivacija blagoslova se prvič pojavi v 7,13–14, v pričujoči zbirki pa se v bolj ali manj podobni obliki pojavi še v 15,4.6.10.18; 23,21; 24,19 (gl. tudi 28,8; 30,16). V 15,4.6 govornik obljublja božji blagoslov pod pogojem poslušnosti zapovedim. V 15,10 priporoča radodarnost v posojanju z utemeljitvijo: »Kajti zaradi tega te bo Gospod, tvoj Bog, blagoslovil (*kī biglal*

⁴ Prim. J. Krašovec, *La justice (šdq) de Dieu dans la Bible hébraïque et l'interprétation juive et chrétienne* (OBO 76; Freiburg/Göttingen: Universitätsverlag/Vandenhoeck & Ruprecht, 1988).

⁵ Gl. H. Gunkel, *Die Psalmen* (BK; 5. izd.; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968) 467, glede Ps 106,31: »*šdāqāh* hier im Sinne von 'Verdienst'. – Der Lohn des Pinehas, auf den der Verfasser anspielt, ist das 'für ewig' 31 (Num 25,13) verliehene Priestertum«. Prim. obsežnejše študije H.-W. Heidland, *Die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit* (BWANT IV/18; Stuttgart: W. Kohlhammer, 1936), posebno str. 82–84; G. von Rad, »Die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit«, *Theologische Literaturzeitung* 76 (1951) 1929–32 = *Gesammelte Studien zum Alten Testament* (ThB 8; München: C. Kaiser, 1965) 130–35; H. Wildberger, »'Glauben' im Alten Testament«, *ZThK* 65 (1968) 129–59, posebno str. 142–47; F. Hahn, »Genesis 15,6 im Neuen Testament«, *Probleme biblischer Theologie. Gerhard von Rad zum 70. Geburtstag* (izd. H. W. Wolff; München: C. Kaiser, 1971) 90–107; O. Palmer, »Genesis 15,6: New Covenant Exposition of an Old Covenant Text«, *Westminster Theological Journal* 42 (1980) 259–89; G. Edathotty, *Abraham believed in God. The New Testament Interpretation of Genesis 5:6* (disertacija Pont. Bibl. Inst., Rome, 1982); D. D. Sutherland, *Genesis 5:6, a Study in Ancient Jewish and Christian Interpretation* (disertacija Southern Baptist Seminary, 1982). Prim. tudi nasprotje pojma *šdāqāh* v 5 Mz 15,9; 23,22–23; 24,4.15 (21,22). Tu nastopa samostalni *hēt*' oz. glagol v hifilu tako, da očitno povezuje običajen pomen »greh, krivda« in »kazen«. Glede razmerja med grehom in kaznijo gl. predvsem R. Knierim, *Die Hauptbegriffe für Sünde im Alten Testament* (Gütersloh: G. Mohn, 1965), posebno str. 67–73: »Objektive Verfehlung und subjektive Verantwortlichkeit«; 73–91: »Tat und Tatfolge«.

⁶ Prim. S.R. Driver, *Deuteronomy*, III–XIX.

haddābār hazzeh y^ebārekkā yhw^h 'elōhēkā) pri vsem tvojem delu in pri vsem, česar se loti tvoja roka« (prim. Prg 19,17). V 15,18 sklene zapoved glede odpusta sužnja z zagotovitvilo: »In Gospod, tvoj Bog, te bo potem blagoslovil (*ūbērakkā yhw^h 'elōhēkā*) pri vsem, kar boš delal«. V 23,21 imamo odredbo glede obresti: »Od tujca smeš jemati obresti, svojemu bratu pa ne posojaj na obresti, da te blagoslovi Gospod, tvoj Bog (*l^ema'an yebārekkā yhw^h 'elōhēkā*) v vsem, česar se loti tvoja roka v deželi, ki greš vanjo, da jo prejmeš v last«. V 24,19 beremo: »Če žanješ na polju in pozabiš kak snop na polju, se ne vračaj, da bi ga vzel. Naj bo za tujca, siroto in vdovo, da te blagoslovi Gospod, tvoj Bog (*l^ema'an y^ebārekkā yhw^h 'elōhēkā*) pri vsem delu tvojih rok« (prim. Prg 22,9). Kako značilna je za Devteronomij motivacija nagrade, pokazžeta sporedni mesti 3 Mz 19,9–10; 23,22, kjer te motivacije ni.

Na drugih navedenih mestih se motivacija nagrade pojavlja v zvezi z zelo različnimi določbami. V 16,18–20 govornik naroča, naj si v obljubljeni deželi postavijo sodnike in nadzornike, ki bodo pravično sodili. V vrstici 20 beremo: »Za pravičnost, za pravičnost se poganjaj, da boš živel in boš prejel v last deželo (*l^ema'an tihyeh w^eyāraštā 'et-hā 'āreš*), ki ti jo daje Gospod, tvoj Bog«. V navodilih glede kralja v 17,14–20 je glavni poudarek na izpolnjevanju Gospodove postave, »da se ne povzdigne njegovo srce nad njegove brate in da se ne oddalji od zapovedi ne na desno ne na levo, da bo podaljšal dneve svojega kraljevanja (*l^ema'an ya'arik yāmim 'al-mamlaktō*), on in njegovi sinovi, v Izraelu« (v. 20). V določbah glede zavetnih mest v 19,1–13 govornik odreka privilegij zavetišča pred krvnim maščevalcem za tistega, ki je kriv umora, in pravi: »Naj se ga ne usmili tvoje oko, ampak odpravi prelitje nedolžne krvi Izraela, da ti bo dobro (*w^eṭōb lāk*)« (v. 13). V določbi glede ptice z mladiči pravi v 22,7: »Spodi staro, mladiče pa si lahko vzameš, da ti bo dobro in da boš dolgo živel (*l^ema'an yītab lāk w^eha'araktā yāmim*)«. V 25,15 pa beremo: »Imej polno in pravilno utež, imej polno in pravilno mero, da se bodo podaljšali tvoji dnevi v deželi (*l^ema'an ya'arikū yāmēkā 'al hā 'adāmāh*), ki ti jo daje Gospod, tvoj Bog«.

V 28. poglavju, ki velja kot sklep devteronomične postave, se v prvem delu (v. 1–14) pojavi obljuba blagoslova za poslušnost. V tretjem dopolnilnem Mojzesovem govoru v poglavjih 29 – 30 govornik najprej spregovori o velikih božjih delih v preteklosti in sklene v 29,8: »Držite se torej besed te zaveze in jih spolnjujte, da boste imeli uspeh (*l^ema'an taškilū*) pri vsem, česar se lotite«. Zelo podobna motivacija poslušnosti postavi se pojavi v spodbudi Jozuetu v Joz 1,6–9 in v Davidovi oporoki sinu Salomonu v 1 Kr 2,2–10⁷. V 30,6 govornik cilj ljubezni do Boga izrazi z izjavo *l^ema'an ḥayyēkā* – »da boš živel«. V 30,16 se motivacija ljubezni do Boga in poslušnosti glasi: »In živel boš in se množil, in Gospod, tvoj Bog, te bo blagoslavljal v deželi, ki greš vanjo, da jo prejmeš v last«. V 30,19–20 pa beremo: »Predložil sem ti danes življenje in smrt, blagoslov in prekletstvo. Izvoli torej življenje, da boš živel (*l^ema'an tihyeh*) ti in tvoj zarod. Ljubi Gospoda, svojega Boga, poslušaj njegov glas in drži se njega! Kajti to je zate življenje in dolgotrajno bivanje v deželi, ki jo je Gospod s prisego obljubil dati tvojim očetom, Abrahamu, Izaku in Jakobu« (prim. 32,47)⁸.

2. Kazen za neposlušnost

V Devteronomiju zagotavljanje nagrade za poslušnost direktno ne pride do veljave kot večnoveljavno načelo⁹, tudi ne kot izkustvo iz preteklosti, temveč kot obljuba za prihodnost, tj.

⁷ Prim. tudi 1 Sam 18,5.14–15; 2 Kr 18,7; Jer 20,11; 23,5; 50,9; Prg 17,8.

⁸ V drugih knjigah Stare zaveze velja opozoriti na tri mesta, ki spominjajo na obljubo nagrade v Devteronomiju: Iz 1,19–20; 3,10–11; Am 5,14.

za čas po osvojitvi obljubljenega dežela. Razumljivo torej, da se sporedno z obljubo nagrade za primer poslušnosti pogosto pojavlja tudi grožnja kazni za primer neposlušnosti. Kakor tema o nagradi ima torej tudi tema o kazni v prvi vrsti parenetično vlogo. Vendar pareneza ni edina literarno-retorična oblika, v kateri je govor o kazni. Ta tema se pojavlja tudi v zgodovinskih retrospektivah, ki hočejo priklicati v spomin značilne primere Izraelove nezvestobe kljub velikim odrešenjskim Jahvejevim delom in zakrknjenosti narodov, s katerimi so se Izraelci srečevali. Kazen je zadela tako neposlušne Izraelce kakor narode, ki so se upirali Jahvejevi odločitvi, da svoje ljudstvo pripelje v obljubljenega dežela. V srečanju s poganskimi narodi pride do veljave pravilo svete vojne z zakletvijo (*hërem*), da bi se Izraelci obvarovali kvarnih vplivov poganskih navad.

V zgodovinski retrospektivi 1,6 – 3,29 zavzema tema o kazni zelo pomembno mesto. V 1,26–33 je govor o grehu nezaupanja Gospodu. Gospod nastopi s prisego, da nihče »od tega hudobnega rodu« ne bo videl lepe dežele (1,35). Mojzes ugotavlja: »Tudi nad menoj se je razsrdil Gospod zaradi vas in rekel: 'Tudi ti ne prideš tja'« (1,37; prim. 3,26; 4,21–22). V 1,39 beremo Gospodovo odločitev: »Vaši otročiči, o katerih ste dejali, da bodo v plen, in vaši otroci, ki danes še ne znajo razločevati med dobrim in hudim, ti bodo prišli tja, njim jo bom dal in oni jo bodo dobili v last«. Izraelci le površno priznajo svojo krivdo in predrzno računajo na božjo pomoč v boju proti Amorejcem na pogorju, zato se Gospod po porazu ne meni za njihove solze (1,41–46). V osemindesetih letih je »pomrl ves rod bojevnikov iz tabora, kakor jim je Gospod prisegel. Roka Gospodova je bila namreč zoper nje, da jih je iz tabora popolnoma iztrebil« (2,14–15). Hešbonski kralj Sihon in Bašanski kralj Og se zoperstavita Izraelcem na poti v obljubljenega dežela. V 2,30 beremo o Sihonu: »Toda Sihon, kralj v Hešbonu, nam ni hotel dovoliti prehoda pri sebi; kajti Gospod, tvoj Bog, je otrdil njegovega duha in zakrknil njegovo srce, da bi ti ga dal v roke, kakor je zdaj«. Izraelci so nad obema kraljema izvršili kazen zakletve (2,33–34; 3,6).

V 4. poglavju govornik po uvodnem spodbujanju k poslušnosti pravi: »Vaše oči so videle, kaj je Gospod storil zaradi Baal Peorja; vsakogar namreč, ki je hodil za peorskim Baalom, je Gospod, tvoj Bog, iztrebil iz svoje sredine. Vi pa, ki ste se držali Gospoda, svojega Boga, ste še danes vsi pri življenju« (4,3–4). Iz številnih mest, ki omenjajo zablodo v zvezi z Baal Peorjem, je mogoče z gotovostjo sklepati, da so v Peorju častili Baala z lokalnim obredom, ki je bil v popolnem nasprotju z jahvizmom¹⁰ Primeri odpada v preteklosti služijo kot osnova spodbude in svarila za prihodnost. V 4,25–28 beremo posebno težko grožnjo: »Ko boste dobili sinove in sinov sinove in prebivali v deželi, pa bi se pregrešili s tem, da bi naredili rezane podobe v kakršni koli obliki in delali, kar je hudo v očeh Gospoda, tvojega Boga, da bi ga razdražili, kličem danes nebo in zemljo za pričó zoper vas, da boste hitro izginili iz dežele, ki greste čez Jordan vanjo, da jo prejmete v last; ne ostanete dolgo v njej, ampak boste docela iztrebljeni...«

V parenetičnem oddelku poglavij 5 – 11 se zgodovinska retrospektiva prepleta s spodbudami in svarili za prihodnost, tj. za čas bivanja v deželi. V znamenitem povračilnem obrazcu 5,9–10 Jahve sam v 1. osebi najprej grozi s kolektivno kaznijo za primer nezvestobe (v. 9), po zagotavljanju dobrote tisočim tistih, ki ga ljubijo in izpolnjujejo njegove zapovedi (v. 10), pa je govor v 3. osebi: »Ne skruni imena Gospoda, svojega Boga! Kajti Gospod ne bo pustil brez kazni njega, ki skruni njegovo ime« (v. 11). V tem povračilnem obrazcu je iz treh razlogov občutna izredna teža grožnje kazni: prvič zato, ker govori Jahve sam v 1. osebi; drugič zaradi

⁹ Izvzamemo lahko povračilni obrazec v 5,9–10 in 7,9–10.

¹⁰ Gl. 4 Mz 25,1–5.18; 31,16; Joz 22,17; Oz 9,10; Ps 106,28.

tega, ker je na prvem mestu izjava o kazni; tretjič zato, ker ni govor le o individualnem, temveč tudi o kolektivnem povračilu. Precej drugače je v 7,9–10, kjer se povračilni obrazec ponovi v dokaj prirejeni obliki. Tukaj je na prvem mestu zagotovilo o božji zvestobi do zaveze in o izkazovanju dobrote njim, ki ga ljubijo in spolnjujejo njegove zapovedi, v izjavi o kazni za sovrašтво do Boga pa je poudarjena takojšnja kazen brez izrecne izjave o kolektivnem povračilu. Ko gre za zapoved nedeljene zvestobe do Jahveja, se v Devteronomiju trikrat pojavi izjava, da je Jahve 'ēl qannā' – »ljubosumen Bog« (4,24; 5,9; 6,15); v kontekstu grožnje kazni za primer odpada ta izraz težo grožnje občutno poveča. V 6,14–15 beremo: »Ne hodite za drugimi bogovi izmed bogov ljudstev, ki so okoli vas, kajti Gospod, tvoj Bog, v tvoji sredi je ljubosumen Bog; da se ne vname srd Gospoda, tvojega Boga, zoper tebe in te ne iztrebi s površja zemlje«.

V 7,1–5 (prim. 20,15–18) govornik zapoveduje uničenje narodov, s katerimi se bodo Izraelci srečali v obljubljeni deželi, z zakletvijo; prepoveduje stopanje v svaštvo z njimi z utemeljitvijo: »Kajti izneverili bi mi tvojega sina, da bi služili drugim bogovom; srd Gospodov pa bi se vnel zoper vas in bi vas hitro uničil« (v. 4). Obljubo, da bo Bog sam polagoma izgnal narode pred Izraelci, sklene s svarilom pred prisvajanjem predmetov zakletve, »kajti to je gnusoba za Gospoda, tvojega Boga. Gnusobe pa ne nosi v svojo hišo, da te ne zadene zakletev kakor njo: to naj se ti stуди in naj te pred tem obhaja groza, ker je zakleto« (7,25–26). V 8,19–20 govornik za primer odpada grozi, da bodo Izraelci gotovo preminuli kakor narodi, ki jih Gospod ugonablja pred njimi. V 9,4–6 trikrat zatrjuje, da Gospod Izraelcev ne bo pripeljal v deželo zaradi njihove pravičnosti (šēdāqāh), temveč zaradi hudobije (rišē'āh) narodov. V 9,6 beremo: »Vedi torej, da ti Gospod, tvoj Bog, ne daje v last te lepe dežele zaradi tvoje pravičnosti; kajti ti si trdovratno ljudstvo«. Iz besedila je razvidno marsikaj. Prvič, beseda šēdāqāh pomeni v prvi vrsti pravičnost v razmerju do Boga, tj. poslušnost njegovi postavi; to pomeni nasprotje trdovratnosti. Drugič, dosedanja zgodovina priča, da Izrael nikoli ni bil zares pravičen. Govornik mu to dejstvo predoči s spominom iz preteklosti, ki je zasenčena predvsem z odpadom okrog zlatega teleta (9,7 – 10,11). Zaradi takšnega odpada bi Jahve moral vse ljudstvo pokončati; prizanesel mu je zaradi ponižne Mojzesove prošnje za usmiljenje¹¹. Tretjič, Jahve vztraja pri odločitvi, da Izraelce privede v obljubljeno deželo, ker je krivda narodov očitno še večja kakor Izraelova. Beseda rišē'āh, ki je klasičen antonim besede šēdāqāh, najbrž označuje vse zablode narodov, ki jih je mogoče naštet, toda predvsem njihovo napačno pojmovanje in češčenje božanstev (prim. 12,31). Četrto, krivda in kazen v preteklosti pomenita stalno grožnjo v prihodnosti, ko ne bo več Mojzesa, ki bi posredoval s prošnjo za usmiljenje.

Da je temu tako, je jasno razvidno tudi iz 11. poglavja. V vrsticah 1–9 govornik najprej govori o velikih Jahvejevih delih, ki so v svojem bistvu izvršitev sodbe nad faraonom in voditelji upora v puščavi (1–7), da lahko dovolj utemelji spodbudo k pokorščini z obljubo uspevanja (v. 8–9). v vrsticah 13–17 za primer zvestobe v deželi obljublja obilico dežja, za primer odpada pa grozi z nasprotnim: »Sicer bi se vnela Gospodova jeza zoper vas in bi zaprl nebo, da ne bi bilo dežja in zemlja ne bi dajala svojega obroda; potem bi vi hitro izginili iz lepe dežele, ki vam jo Gospod daje« (v. 17). Končno govornik do skrajnosti priostri obljubo in grožnjo: »Glejte, danes polagam pred vas blagoslov in prekletstvo; blagoslov, če boste pokorni zapovedim Gospoda, svojega Boga, ki vam jih danes dajem; prokletstvo, če ne boste pokorni zapovedim Gospoda, svojega Boga, temveč boste krenili s pota, ki vam ga danes zapovedujem, in hodili za tujimi bogovi, ki jih niste poznali« (11,26–28).

¹¹ K 9,7 – 10,11 prim. predvsem poročilo J in E v 2 Mz 32–34.

V osrednjem oddelku (pogl. 12 – 26) tema o kazni nastopa v okviru kazuističnega prava; kazen velja kot zapoved za najrazličnejše primere zablode. Zato so izjave v tematskem pogledu sicer precej različne, toda v literarno-slogovnem v marsičem podobne. Prvi primer je navdilo glede kazni v 13. poglavju za tiste, ki bi zavajali v odpad od Jahveja. Besedilo je kazuistična razčlenitev bolj splošno izražene prepovedi služenja tujim bogovom v 12,29–31 in se deli v uvod (v. 1) ter tri zelo podobno sestavljene dele: 2–6, 7–12, 13–19. V uvodu se v nekoliko prirejani obliki ponovi zahteva iz 4,2, da je treba v celoti izpolniti božje zapovedi. Določba glede smrtne kazni za zvodnike je edinstven primer nepopustljive zahteve po popolni zvestobi Jahveju v Stari zavezi. V 2 Mz 20,3 in 23,13 imamo namreč le prepoved češčenja tujih bogov, v 2 Mz 22,19 pa le kratko zapoved: »Kdor daruje bogovom razen Gospodu samemu, bodi iztrebljen!« Naše besedilo pa odreja neizprosno kazen za preroka, ki bi poskušal ljudstvo zapeljati (v. 6). Drugi oddelek (v. 7–12) zapoveduje smrtno kazen brez usmiljenja celo za najbližnjega sorodnika ali prijatelja, tretji oddelek (v. 13–19) pa odreja uničenje po načelu zakletve za mesta, v katerih bi hudobni hoteli ljudstvo zapeljati. Podobna določba smrtne kazni velja v 17,2–7 tudi za tiste, ki bi sami po lastnem nagibu služili tujim bogovom. V 13,18–19 beremo, da bo sama prenehala Gospodova jeza; če bo ljudstvo poslušno Gospodu, bo ta usmiljen in ga bo pomnožil.

V nadaljevanju določbe glede smrtne kazni niso neposredno teološke naravi, razen v 18,20–22, kjer je govor o krivih prerokih. Vendar imajo vsi moralno-teološko osnovo, zato se zahteva smrtna kazen tudi v primerih, ki se sami po sebi ne zdijo tako skrajno težki. V večini primerov je naveden cilj kazni: »Tako iztrebi zlo iz svoje srede (iz Izraela)« (13,6; 17,7.12; 19,19; 21,21; 22,21.22.24; 24,7; prim. 19,13.20; 21,18). V 17,12 se zahteva smrtna kazen za predrzne, ki v sporih ne bi hoteli upoštevati razsodbe duhovnika; v 19,12 za morilce iz sovraštva; v 19,16–21 za krive priče. Odredba glede krivih prič se glasi: »Storite mu, kakor je on mislil storiti svojemu bratu!« (v. 19). To talionsko načelo dobi v vrstici 21 klasično literarno obliko: »Tvoje oko bodi brez usmiljenja: življenje za življenje, oko za oko, zob za zob, roka za roko, noga za nogo!« V 21,21 se zahteva smrtna kazen za upornega in nepoboljšljivega sina; v 22,21 za ženo, pri kateri je mogoče dokazati, da je nečistovala pred sklenitvijo zakona; v 22,22 za prešuštvo; v 22,23–24 za nečistovanje v času zaroke; v 22,25 za posilstvo; v 24,7 za tatvino brata-Izraelca. V vseh primerih velja kazen le za tiste, ki so krivi, v 24,16 pa se izrecno zahteva postopanje po načelu individualnega povračila: »Očetje naj se ne usmrtijo zaradi otrok in otroci ne zaradi očetov: vsak naj bo usmrčen za svoj greh«.

V nadaljevanju stopajo v ospredje izjave prekletstva za posebno hude primere zblod v 27,14–26¹² in grožnja prekletstva za morebitno neposlušnost božjim zapovedim oz. nezvestobo zavezi v 28,15–68; 29,15–27; 30,15–19. Tema o krivdi in kazni pride končno močno do veljave v Mojzesovi pesmi (32,1–43) in v uvodu v to pesem (31,16–22.24–30). Celotno besedilo predstavlja nemajhne probleme glede vprašanja avtorstva in časa nastanka, kajti besedilo se v marsičem ne sklada z značilnimi temami in slogom v 5 – 26 + 28. Naše teme se tiče predvsem razlika v časovnosti in namenu izjav o kazni. V poglavjih 5 – 26 + 28 se za prihodnost predpostavljata obe možnosti, poslušnost in neposlušnost in s tem v zvezi nagrada in kazen oz. blagoslov in prekletstvo. V uvodu v Mojzesovo pesem pa beremo, da bo ljudstvo po Mojzesovi smrti gotovo nezvesto in si bo nakopalo le božjo jezo: »Tisti dan se vname moja jeza zoper njega. Zapustil jih bom in skril svoje obličje pred njimi, da jih bodo pokončali. Zadele ga bodo mnoge nesreče in stiske. Tisti dan bo govorilo: 'Ali me ni ta nesreča zato zadela, ker ni mojega Boga v moji srdi;' Jaz pa bom tisti dan popolnoma skril svoje obličje zaradi vsega zla, ki ga je

¹² Zdi se, da je celo 27. poglavje redaktor prevzel iz liturgičnega izročila in ga vrnil med poglavji 26 in 28.

storilo, ker se je obrnilo k tujim bogovom« (31,17–18; prim. 31,29). Namen Mojzesove pesmi bi naj bil v tem, da priča zoper Izraelove sinove (31,19 – 21.28). Temu namenu ustreza retrospektiva zaporedja božja dobrota /Izraelova krivda / kazen v prvem delu pesmi (v. 1–25). Če ta del v resnici priča zoper Izraela, drugi del priča za Jahvejevo maščevanje nad Izraelovimi sovražniki in za spravo z ljudstvom zaveze (v. 36,40–43).

3. Teološki pomen retribucije v Devteronomiju

Predstavitev izjav o nagradi in kazni v Devteronomiju potrjuje, da povračilo v tej knjigi zavzema osrednje mesto in predstavlja tudi določene posebnosti. Prva posebnost je izjemno mesto pozitivnega vidika povračila, tj. nagrada za poslušnost zaveznega ljudstva. V parezi osrednjega dela knjige (pogl. 4 – 26; 28) prideta enakovredno do veljave obljuba nagrade za poslušnost in grožnja kazni za neposlušnost. Obljuba in grožnja veljata ljudstvu, ki je na tem, da vstopi v obljubljeno deželo in jo vzame v last. Njegova usoda v tej deželi bo odvisna od zvestobe oz. nezvestobe do njegovega Boga, ki ga je izpeljal iz Egipta. Pisatelj s takšnim žarom spodbuja k ljubezni do Jahveja in k zvestobi do njegovih zapovedi, da je videz, kakor da ga zanima samo to. Zato se neprestano ponavljajo iste ali podobne izjave obljube in grožnje.

Vendar obljube in grožnje v glavnem niso konkretne, temveč precej splošne. Zato je upravičena domneva, da je pisatelj močno pod vplivom modrostnega izročila. Govornik obljublja (dolgo) življenje (4,1.40; 5,16.33; 6,2.24; 8,1; 11,9.21; 16,20; 22,7; 25,15; prim. 32,47), da bo dobro šlo (4,40; 5,16.29; 6,3.18.24; 12,25.28; 19,13; 22,7), blagoslov (11,27; 14,29; 15,4.6.10.18; 23,21; 24,19; 28,1–14; 30,16.19), posest dežele (4,1.40; 6,18; 8,1; 11,8; 16,20; 25,15; prim. 32,47), množitev potomstva (6,3; 8,1; 11,21), dolgo vladanje kralja (17,20), moč (11,8), dež (11,14). Kot nasprotje vsemu temu pa se v grožnji za primer neposlušnosti pojavlja iztrebljenje, uničenje (6,15; 7,4.10; 8,19–20; 11,17) in prekletstvo (11,28; 28,15–28). Poleg grožnje pogosto pride do veljave zapoved smrtne kazni za težje primere neposlušnosti, brezbožnosti in zablode (13,1–4; 17,2–7.8–13; 18,20; 19,11–13.16–21; 21,18–21; 22,20–27; 24,7). Prihodnji čas, ki je značilen za parezo, in splošnost izjav o nagradi oz. kazni lahko naredi vtis, da pisatelj govori načelno v luči absolutnega monoteizma in se ne opira na izkustvo. Vendar vsestranska presoja celotne knjige pokaže, da temu ni tako. Pareza je prav zaprav literarna fikcija; pisatelj se ne opira samo na teološke predpostavke, ki so značilne za hebrejski monoteizem klasične dobe Izraela, temveč tudi na stoletne izkušnje zvestobe in nezvestobe, uspevanja in propadanja zaveznega ljudstva v obljubljeni deželi. Vzgojni napotki za prihodnost so odsev zgodovinske retrospektive, ki v Devteronomiju nekajkrat pride tudi izrecno do veljave (1–3; 9,7 – 10,11; 29,1–8; 32,1–27.49–58).

Upoštevanje izkustva je brez dvoma eden izmed glavnih razlogov, da se načelo o povračilu ni izrodilo v ideološki dogmatizem. Vendar izkustvo ni moglo biti odločujoče. Pisatelj zgodovinske dogodke presoja v luči božje absolutnosti in presežnosti. To pomeni, da je povračilo vedno teocentrično, tudi ko morda daje videz, da je antropocentrično; zato ima nesporno, večno veljavo. V Devteronomiju je mogoče najti več dokazov za teocentričnost povračila. Prvič, knjiga poudarja, da zavezno ljudstvo ničesar ne more pripisovati sebi; Jahve ga je iz lastnih nagibov ljubezni in zvestobe izvolil in z močno roko rešil iz egiptovske sužnosti (4,37; 6,21–23; 7,6–8; 9,29; 26,5–8); izbral ga je izmed vseh narodov kot posebno lastnino (4,20.37; 7,6; 10,14–15; 14,2; 26,18–19); dežele mu ni dodelil zaradi njegove pravičnosti, temveč zaradi krivičnosti narodov (9,1–6). Iz teh poudarkov sledi logičen sklep, da je prihodnost možna le v življenjski povezavi z Jahvejem, tj. v poslušnosti njegovim zakonom. Pravtako očitno je, da poslušnost ne more veljati kot zaslužnje, ki bi Jahveja obvezovalo k plačilu, temveč le kot izpolnitev pogoja za prejem že davno poprej določenih oz. obljubljenih dobrin. Drugič, dobrine

oz. tegobe niso vedno v vzročni zvezi s poslušnostjo oz. neposlušnostjo. Razlog ali namen tegob je lahko preizkušnja in vzgoja ljudstva (8,2–5), bogastvo potrditev izpolnitve božjih obljub (8,18). Tretjič, v Devteronomiju konstantno nastopata vzporedno obljuba nagrade in grožnja kazni, do veljave pa pride tudi spreobrnjenje in ponovno zagotavljanje dobrin (4,29–31; 13,18; 30,1–10). To pomeni, da ima vsak izmed treh možnih človekovih odzivov na božje delo v svetu le relativno veljavo. Po eni strani obljuba dobrin ni brezpogojna, po drugi strani pa kazen ni nujno usodna, ker obstaja možnost povratka; usmiljenje pa Bog izkazuje tudi zaradi spokornega posredništva posameznih pravičnikov¹³. Četrtrič, splošnost, načelnost ali celo abstraktnost izjav o nagradi in kazni ne more biti slučajna; pisatelj se očitno iz zelo tehničnih teoloških razlogov izogiba določanju časa, mere in načina nagrajevanja in kaznovanja. O nagradi in kazni je največkrat govor v luči končne usode; le izjemoma se poudarja takojšnje povračilo (7,10)¹⁴.

V zvezi s povračilom se v Devteronomiju postavlja zagonetno vprašanje, kakšno je razmerje med objektivnim, zunanjim in subjektivnim, notranjim svetom. Tukaj Jahve ne nastopa toliko kot stvarnik in absolutni gospodar nad svetovno in Izraelovo zgodovino, temveč v prvi vrsti kot osebni Bog zaveze; ker svoje ljudstvo ljubi (7,8.13; 23,6; prim. 4,37; 10,15), ga je izvolil in mu skazuje dobrote. Zato pa od njega ne zahteva samo pokorščino zakonom; višek nagovora so besede: »Ljubi Gospoda, svojega Boga, z vsem srcem in vso dušo in vso močjo« (6,5). Obljube dobrin in grožnje kazni pa so tako splošne, da vsaj včasih lahko označujejo tako zunanje, objektivne kakor notranje, subjektivne danosti. To velja zlasti za nasprotje življenje/uničenje, blagoslov / prekletstvo. Ker je za hebrejsko Biblijo na splošno značila zavračanje dualizma med materialnim in duhovnim, ni nobenih razlogov, da bi izjave o dobrinah in kazni omejevali bodisi na eno bodisi na drugo območje. Jahve hkrati deluje kot stvarnik in gospodar objektivnega sveta in kot osebni Bog zaveze, človek pa tako v strukturi svojega bitja kakor v razmerju do objektivnega sveta, človeka in presežnega Stvarnika hočeš nočeš organsko povezuje ali ruši oba svetova. Polno življenje je možno le v harmoniji med obema svetovoma. Notranji, osebni, duhovni svet je seveda višji, zato ta velja kot merilo vrednotenja zunanjega, objektivnega sveta. Merodajno je osebno zavezno razmerje z Bogom, zato imajo trajno vrednost le dobrine, ki so sad tega razmerja. Zunanje dobrine ne morejo imeti niti vrednosti niti obstoja, če ne obstaja ustreza harmonija na višji duhovni ravni. Če pisatelj knjige svoje ljudstvo s

¹³ Prim. vlogo Mojzesa v 2 Mz 32–34 in 5 Mz 9,7 – 10,11.

¹⁴ J.C. Gammie, *CBQ* 32 (1970) 7–9, premalo upošteva vse te značilnosti, ko govori o antropocentričnosti obljub nagrade za poslušnost v Devteronomiju. Isto velja za J. Hempel-a, *Altes Testament und Geschichte* (Studien des apologetischen Seminars 27; Gütersloh C. Bertelsmann, 1930), na ktere ga sliče Gammie. Hempel na str. 15–22 stavi v nasprotje »anthropozentrische Geschichtsbetrachtung« in »theozentrische Geschichtsbetrachtung«. Prva bi naj bila v tem, da človeško delovanje (das Handeln der Menschen) tj. greh, pogojuje božje delovanje, se pravi kazen. Da je takšna razlaga enostranska, je med drugim razvidne iz razlage pojma »theozentrische oeschichtsbetrachtung«. Ta bi naj prišla do veljave šele s teologijo zaveze, kar pomeni svobodno božjo odločitev, da z očaki in sploh z Izraelom sklene zavezo in jo ohranja kljub Izraelovi nezvestobi. Značilen je stavek (str. 21): »Theozentrische Geschichte ist Gottessieg über die Sünde«. Hempel se med drugim sklicuje na Pavlovo teologijo izvolitve, toda ne upošteva, da Bog tako v stari kakor v novi zavezi ohranja zavezo samo s tistimi, ki so mu zvesti, medtem ko nezveste zavrača. Zaveza z določenim ljudstvom nima obstoja samo zaradi božje zvestobe, temveč tudi zaradi zvestobe, vere, spokornosti manjšine. Če bi se zavezno ljudstvo kdaj popolnoma, v celoti izneverilo, se zdi samo po sebi umevno, da bi ga Bog dokončno zavrzel (prim. 1 Kr 28,9; 2 Mz 7,19–22) in raje izvolil oz. ustvaril drugo ljudstvo. Končno je glavni greh človeštva nevera; zaradi nevere je vedno ogrožena njegova ekisistenca. Problem nevere je v svetu tako pereč, da v Lukovem evangeliju beremo celo vprašanje: »Ali bo Sin človekov, kadar pride, našel vero na zemlji?« (18,8). Je mogoče v razmerju do upornih nevernikov utemeljevati teocentričnost zgodovine in božjo zmago nad grehom z načelom zaveze oz. z notranjo božjo zvestobo do samega sebe?

takšnim žarom nagovarja k ljubezni do Gospoda, tega gotovo ne dela samo zato, ker od ljubezni pričakuje materialne dobrine, temveč predvsem zaradi vrednotenja življenja v najglobljem, duhovnem smislu.

To je med drugim razvidno iz odredb glede smrtne kazni. Krivda le redko neposredno zadeva materialne dobrine; največkrat gre za izrazito moralno zlo v razmerju do Boga in človeka. Zaradi tega krivde ni mogoče poravnati z materialnimi dobrinami. Razen tega za kazni ni odloga na osnovi prepričanja, da se bo prekletstvo krivde samo zvrnilo na hudodelca. Neodložljivost kazni temelji vsaj na dveh razlogih. Prvič na predpostavki, da prelivanje krvi in prelomitev zaveze z Bogom in človekom in druga podobna hudodelstva pomenijo onečiščenje celotnega okolja. Zato je očiščenje možno le za ceno življenja¹⁵. Na tej predpostavki sloni zapoved uničenja poganskih narodov v sveti vojni po načelu zakletve (*hērem*). Drugič, upošteva nesporno dejstvo, da moralno zlo izredno kvarno vpliva na druge. V luči obeh razlogov je treba razumeti konstantnost v utemeljevanju odredb glede smrtne kazni: »Tako odpravi zlo iz svoje srede (Izraela)« (13,6; 17,7.12; 19,19; 21,21; 22,21,22.24; 24,7; prim. 19,13.20; 21,7). To utemeljevanje služi najvišjemu cilju in idealu, ki ga Jahve določa za zavezno ljudstvo: biti mora »sveto ljudstvo« (7,6; 14,2.21; 26,19; 28,9)¹⁶.

¹⁵ Prim. 21,22–23; 24,1–4; 3 Mz 18,24–28; 4 Mz 35,33–34.

¹⁶ J. G. Gammie, *CBQ* 32 (1970) 6–7, preveč enostransko meni, da je razlog odredb smrtne kazni v destruktivni moči zla kot takšnega. Na str. 7 pravi: »What is presupposed, I submit, is that the consequences of the evil deed would so inevitably come back on the evil-doer and bring in its wake such a widespread destruction that many of society's innocent members would also suffer in the process«. Gammie vidi v ozadju povračila »an impersonal principle«.